

Václavík, David

Historicko-genealogické klasifikace: příklad nových náboženských hnutí

In: Václavík, David. *Religionistická typologie a taxonomie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 77-87

ISBN 978-80-210-7099-8; ISBN 978-80-210-7102-5 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131698>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

7. Historicko-genealogické klasifikace: příklad nových náboženských hnutí¹⁴⁸

Převážná většina knih a studií věnovaných novým náboženským hnutím (ale platí to i v mnoha jiných případech) vychází až na některé výjimky¹⁴⁹ především z historicko-genealogické klasifikace. Z nich je možné jmenovat například klasifikace Gordona J. Meltona,¹⁵⁰ Davida V. Barretta¹⁵¹, Prokopa Remeše¹⁵² nebo Ivana Štampacha.¹⁵³ Všechny tyto klasifikace třídí nová náboženská hnutí podle hlediska genealogické podobnosti s některou z velkých náboženských tradic. Východiskem jsou přitom nejen přímé odkazy toho či onoho hnutí na danou náboženskou tradici, ale také porovnávání vybraných charakteristických rysů. Jejich výběr však není obecně přijímán a často není dokonce ani přesvědčivě zdůvodněn.

Díky tomu jsou tak mnohá hnutí (většinou hnutí z nějakého důvodu kontroverzní) řazena do různých skupin podle toho, jaké hledisko preferuje dotýčný autor. Dobrým příkladem může být Scientologická církev, která vzhledem k metodám (dianetika) a cílům (dosažení stavu *clear*) bývá někdy řazena k tzv. hnutím lidských potencií (*Human Potential Movements*), jindy se na základě scientologické mytologie, která pracuje s mnoha extraterestickými prvky, řadí mezi UFO kultury.

Tohoto nebezpečí si je do jisté míry vědom Gordon J. Melton, který spíše než o *náboženských skupinách a hnutích vycházejících z...* mluví o tzv. *rodinách (families)*. Náboženské skupiny a hnutí, které jsou řazeny do jedné rodiny, sdílejí podle Meltona společný systém idejí, které považují za klíčové pro svůj světový názor, dále pak mají podobný životní styl s předpověditelnými vzory chování a konečně sdílejí společné myšlenkové

148 Východiskem pro tuto kapitolu je text Václavík, David, „Nová náboženská hnutí v perspektivě historicko-genealogických klasifikací“. *Religio: Revue pro religionistiku*, Brno: Česká společnost pro studium náboženství, 11/2, s. 241–259

149 Srov. Např. Wallis, Roy, *The Elementary Forms of the New Religious Life*, London: Routledge & Kegan Paul 1984; Choquette, Diane, *New Religious Movements in the United States and Canada. A Critical Assessment and Annotated Bibliography*, Westport: Greenwood Press 1985, s. 46.

150 Melton, Gordon J., *Encyclopedia of American Religions*, Detroit: Gale 1996.

151 Barrett, David V., *The New Believers. Sects, Cults and Alternative Religion*, London: Casell & Co. 2001.

152 Remeš Prokop, „Nebezpečné virózy“, *AD* 1992/ 5, 1992, s. 15.

153 Štampach, Odilo I., *Sekty*, Praha: Pastorační středisko při pražském arcibiskupství 1992.

dědictví.¹⁵⁴ Na základě těchto hledisek rozdělil Melton ve své epochální *Encyklopedii amerických náboženství*¹⁵⁵ náboženské skupiny působící na území Spojených států do 22 základních skupin, z nichž devět můžeme považovat za skupiny, které zahrnují nová náboženská hnutí.¹⁵⁶ Jde o následující skupiny – rodiny:

(1) *Letniční rodina* zahrnuje náboženské skupiny navazující na křesťanské revivalistické hnutí, které vzniklo na počátku 20. století a jehož hlavním znakem je zdůrazňování tzv. darů Ducha svatého; především těch, které získali apoštolové během letnic (*Sk 2*). Začátek hnutí bývá spojován s událostmi na Azusa Street (Los Angeles, USA) v roce 1906, kde evangelikální sbor vedený Charlesem Parhamem (1873–1929) zažil křest Duchem svatým (viz *Sk 1,5*). Jeho nejvýraznějším projevem bylo mluvení jazyky (glosolálie), které dodnes patří k nejvýraznějším rysům celého proudu. V průběhu několika málo let se začalo hnutí institucionalizovat a vzniklo tak několik specifických pentekostálních denominací a církví. Pentekostální církve a denominace jsou charakteristické neformální bohoslužbou, důrazem na zážitek a spontaneitu a především významnou rolí, která je přisuzována darům Ducha svatého. Mezi ně patří kromě glosolálií také schopnost uzdravovat a dar proctví. Pentekostální hnutí ovlivnilo svým působením rovněž některé mainstreamové proudy, v jejichž rámci od 60. let 20. století vzniká a působí tzv. charismatické hnutí. Do této skupiny zařazuje Melton více než dvě stě různých náboženských skupin.

(2) *Komunitní rodina* je tvořena náboženskými skupinami, které za velmi důležitou součást svého učení a sociálního života považují život v náboženské komunitě. Jde o požadavek, který jde napříč všemi tradičními náboženskými tradicemi, a proto můžeme v této rodině najít jak hnutí navazující na křesťanskou tradici (*Hutterity*), tak na tradice východní (*Synanon Church*¹⁵⁷) či hnutí, která se přímo na žádnou velkou tradici neodvolávají (*The Farm*¹⁵⁸).

154 Melton, J. Gordon, „Modern Alternative Religions in the West“, in: Hinnells, J. (ed.), *The New Penguin Handbook of Libiny Religions*, London – New York: Penguin Books 1998, s. 599.

155 Melton, J. Gordon, *Encyclopedia of American Religions*, Detroit: Gale 1996.

156 V některých jiných pracích uvádí Melton pouze osm skupin v jeho terminologii alternativních náboženských skupin. Srov. Melton, J. G., „Modern Alternative in the West...“, s. 610.

157 Náboženská skupina založená v roce 1958 pod názvem Synanon Foundation Charlesem Dederichem, jejímž původním posláním byla pomoc alkoholikům a drogově závislým. Ve své původní podobě se tato skupina sama nepovažovala za skupinu náboženskou a teprve v důsledku vnitřních diskuzí na téma charakteru celého hnutí byla v roce 1974 Synanon Foundation veřejně prohlášena svým vedením za náboženství a v roce 1980 přijala nové jméno Synanon Church. Myšlenkově se celé hnutí hlásí k tradici buddhismu a taoismu, ale také k dílům Ralpha Waldo Emersona.

158 Původně ex-hippie komunita výrazně ovlivněná přednáškami Stephana Gaskina, profesora na State College v San Francisku. V roce 1969 se Gaskinovi žáci a posluchači usadili v jižním Tennessee (Summertown), kde založili první komunitu. Toto společenství nemělo žádnou ustálenou dogmatiku či životní filosofii a jeho členové sami sebe považovali za svobodné myslitele. Přesto komunita rozvíjela několik společných témat, mezi které patřil zejména pacifismus a respekt k životu. Kromě toho spojoval členy komunity společný způsob života, v němž hrálo významnou roli společné vlastnictví majetku, svobodná láska a užívání posvátných drog. Díky tomu se The Farm stala záhy velmi kontroverzní skupinou a její členové čelili značným perzekucím ze strany oficiálních institucí.

Celkem řadí Melton do této rodiny přes čtyřicet různých skupin, z nichž dvacet vzniklo v souvislosti s počátkem nové religiozity a dalšími jevy, které byly spojené s tzv. kontrakturním hnutím v 60. letech 20. století.¹⁵⁹

(3) *Rodina Křesťanské vědy a metafyziky* představuje skupiny zastřešující náboženská hnutí, která mají svůj původ v tzv. Novém myšlení, eklektickém směru, který čerpal z mesmerismu, transcendentalismu Ralpa W. Emersona, ale také z ekonomie *laissez-faire*. Tento proud byl úzce svázán s myšlenkou, že za viditelným materiálním světem existuje neviditelná duchovní realita, která mu dává hloubku. Je možné ji poznat iracionálními prostředky (např. intuicí) a využít k řešení hlavních problémů každodenního života – zdraví, chudoby a štěstí. Nejvýznamnější hnutím v rámci tohoto proudu je křesťanská věda, myšlenkový systém založený Mary Barker Eddyovou (1821–1910) a propagovaný *Kristovou církví (Scientisty)*.¹⁶⁰

(4) *Spiritualistická, psychická a New Age rodina* zahrnuje největší množství alternativních náboženských skupin,¹⁶¹ z nichž naprostá většina je založena na zkušenosti různých forem psychických fenoménů. Jde o hnutí, která svoji inspiraci čerpají ze swedenborgiánství, mesmerismu, spiritualismu a zážitků mimosmyslového vnímání. V průběhu 20. století došlo podle Meltona k velkému nárůstu popularity této rodiny a především k její významné diverzifikaci. Ta je způsobena zejména nárůstem snahy nalézt alternativní postoj vůči dominantnímu křesťanskému pohledu na svět. Výsledkem této snahy byl vznik různých „metod“ a „technik“ duchovní praxe, které sahaly od používání psyc-

159 Termín kontrakultura zavedl do sociálních věd J. Milton Yinger pro označení sociálního proudu, který programově odmítá některé zavedené vzorce chování dominantní kultury a zároveň se pokouší nalézt smysluplnou alternativu. Kontrakultura 60. let byla založena především na kritice technokratické společnosti, konzumu a odcizení moderní společnosti a jednou z jejích nejvýznamnějších forem byla náboženská kontrakultura nových náboženských hnutí. Srov. např. Wuthnow, Robert, *The Consciousness Reformation*, Berkeley: University of California Press 1976.

160 Východiskem tohoto učení je především kniha *Věda a zdraví s klíčem k Písmům*, podle které ani zlo a ani nemoci ve skutečnosti neexistují, protože jsou jen jakousi mentální fikcí. Uzdravení je proto dosažitelné pomocí síly mysli. Je ovšem třeba říci, že v systému Křesťanské vědy má uzdravení (a spolu s ním i nemoc) poněkud širší význam. Kromě klasického pojetí se totiž týká také zlepšování intelektu, morální nejistoty, a dokonce sociální nespravedlnosti. Mimo „mentální uzdravování“ doporučuje systém Křesťanské vědy zdravý životní styl (abstinence, nekuřáctví apod.) považovaný za důležitou prevenci. Kristova církev je v současnosti řízena pěti řediteli, ale vzhledem k silnému kongregacionalistickému zázemí skupiny je každá lokální skupina (kongregace) víceméně autonomní. Od třicátých let 20. století vykazuje hnutí téměř trvalý pokles členů a i přes neexistenci oficiálních čísel je možné odhadnout současný počet na cca 400 000 (většina v USA).

161 Toto tvrzení dokazuje i řada čísel, která jasně ukazují výrazný nárůst některých duchovních praktik (např. meditace, víra v reinkarnaci, astrologie, nekromantie apod.), které jsou typické pro hnutí a skupiny řazené do této rodiny. Podle statistik, které uvádí Melton, více než 20 % americké populace pravidelně praktikuje meditaci a v obdobném rozsahu jsou aplikovány i ostatní praktiky (např. astrologie). Podobná čísla je možné doložit i v evropských společnostech. Srov. Greeley, Andrew M., *Religion in Europe at the End of the Second Millenium*, New Brunswick – London: Transaction Publisher 2003, s. 21–39.

delických drog (vyznačací učení Carlose Castanedy¹⁶²) přes různé psychologizující postupy (Scientologická církev) až k UFO kultům (společnost Aetharius¹⁶³). Do této rodiny řadí Melton také Moonovu Církev sjednocení.

(5) *Rodina starodávné moudrosti* v sobě obsahuje skupiny mající blízko k předchozí rodině, ale zároveň se hlásící k dědictví reálné či domnělé starobylé, především esoterické tradice. K hlavním inspiračním zdrojům skupin a hnutí řazených do této rodiny patří především gnóze, alchymie, okultismus a rosekruciánská tradice. Tyto skupiny jsou přesvědčeny, že jsou pravými dědici těchto učení a tradic a že díky nim mohou měnit viditelný materiální svět a soudobou společnost k lepšímu. Do této rodiny patří taková hnutí a proudy jako *Theosofie, I AM*¹⁶⁴ nebo *Církev univerzální a triumfující*¹⁶⁵.

(6) *Magická rodina* je tvořena skupinami a hnutími, které za důležitou součást lidského života považují magii chápanou jako umění využívání kosmických a paranormálních sil k ovlivňování světa a uspokojování potřeb.¹⁶⁶ Náboženské skupiny z této rodiny je možné

162 Americký antropolog, kterého proslavily jeho knihy o Donu Juanovi Mathesovi. V nich Castaneda popisuje své experimenty s psychotropními látkami, především s peyotlem, durmanem a psilocybinními houbami. Podle Castanedových názorů žije každý obyčejný člověk, stejně jako kouzelník, ve dvou realitách, z nichž jedna je založena na racionální percepci, kdežto druhá tuto konvenční realitu překračuje a přivádí člověka do iracionální a magické reality. Kritici mu vyčítají, že jeho Don Juan je smyšlená postava. I přes to patří Castaneda k významným průkopníkům současného zájmu o šamanismus a původní spiritualitu amerických indiánů.

163 Pravděpodobně první a nejstarší hnutí, které je možné považovat za tzv. *UFO-kult*. Založil jej v roce 1955 Sir George King (1919–1997), který prohlašoval, že komunikoval s mimozemskými bytostmi, zastoupenými v Interplanetárním parlamentu. První takový kontakt navázal King v roce 1954. Podle přesvědčení Kinga a jeho následovníků je sídlem Interplanetárního parlamentu Saturn a jeho hlavním úkolem je šířit učení tzv. Kosmických mistrů, které umožňuje zlepšit člověka. Hnutí Aetherius rovněž předpokládá, že tito Kosmičtí mistři přiletí na Zemi ve svých létajících strojích (talířích) a nastolí na zemi tisíciletý mír. Podle dalšího názoru hnutí Aetherius byli velcí náboženští myslitelé také mimozemskými bytostmi, které přišly z jiných planet – Konfucius, Ježíš a Buddha z Venuše, zatímco Kršna ze Saturnu. Nicméně King se domníval, že každý člověk je schopen dosáhnout božství. Mezi známé aktivity hnutí patří Operace hvězdné světlo, pomocí které bylo 19 hor označeno jako nádrže vesmírné energie a staly se tak pro příznivce hnutí poutními místy.

164 Esoterická skupina založena v roce 1934 Guyem Ballardem (1878–1939) a Ednou Ballardovou (1886–1971), kteří byli velmi ovlivněni Teosofií a především myšlenkami Velkého bílého bratrstva. Ballard tvrdil, že své učení čerpal ze setkání s hrabětem de Saint-Germain, alchymistou z 19. století, který mu prozradil „*Velký zákon života*“. Podle Ballarda učil, že v každém člověku je jiskra věčného bytí a že každý člověk je schopen zažít vlastní „*kristovství*“ skrze kontemplaci. Po Ballardově náhlé smrti bylo mnoho jeho příznivců zklamáno, protože hnutí učilo, že člověk je schopen překonat smrt. Po obdobích zmatků ve čtyřicátých letech se hnutí konsolidovalo. Dnes je považováno za jednoho z mnoha reprezentantů tzv. hnutí lidských potencií a má asi kolem 1 milionu příznivců.

165 Náboženská skupina založená v roce 1958 Markem L. Prophetem jako Summit Lighthouse, jehož učení bylo výrazně ovlivněno hnutím *I AM* a *Teosofií*. Prophet tvrdil, že jím založená Církev univerzální a triumfující je přímou pokračovatelkou starých gnostických obcí, od nichž přejala ztracené učení Ježíše Krista. Toto učení, v souladu s přesvědčením o existenci Velkého bílého bratrstva, získal Ježíš během svého pobytu v Indii a Tibetu.

166 Melton, J. G., *o. cit.*, s. 605.

dále členit na ty, které jsou charakteristické rituální magií (OTO¹⁶⁷), čarodějnické skupiny, mezi něž řadí i různá nepohanská hnutí (Wicca¹⁶⁸) a satanismus (Církev satanova¹⁶⁹).

(7) *Východní rodina* zahrnuje několik stovek náboženských skupin, které se začaly v USA a západní Evropě objevovat od poloviny 60. let minulého století, kdy se Západ začal v masové míře seznamovat s velkými náboženskými tradicemi východní Asie, jakými jsou buddhismus, hinduismus, sionismus a džinismus. Podle Meltona zapříčinila právě tato rodina velký boom náboženského zájmu o alternativní náboženství, ale díky svému rozšíření především mezi mládeží také první výtky spojené s negativním hodnocením „kultů“ (*cult controversy*). Jedním z typických znaků náboženských skupin východní rodiny je významné místo duchovního učitele – guru. Do této rodiny patří např. hnutí *Brahma Kumaris*,¹⁷⁰ *ISKCON*, *Ničeren Šošu*.

-
- 167 Skupina založená v roce 1895 Karlem Kellnerem (z. 1905). Ordo Templi Orientalis (OTO) je okultně magická skupina hlásící se k templářství. Nejznámější postavou skupiny je bezesporu Aleister Crowley (1875–1947), který se stal v roce 1912 vůdcem britské větve OTO. Podstatnou částí učení a praktik skupiny je sexuální neboli thelemická magie odvozená z učení P. B. Randolpha (1825–1875) chápána jako nejlepší prostředek k dosažení vyššího poznání a uvolnění neuvědomělé lidské energie. Většina konkrétních praktik, stejně jako současný představitel je utajována. Podle některých odhadů má skupina v současnosti asi 3 000 členů především v USA, Kanadě a Evropě.
- 168 Název hnutí je odvozován od staroanglického výrazu „wiccecraft“, který označoval čarodějnictví. Za zakladatele tohoto hnutí je považován Gerald Gardner, který v průběhu 50. a 60. minulého století obnovoval tradici pohanství a přírodní magie.
- 169 Náboženská skupina založená v roce 1967 Antonem Szandorem LaVeyem jako první organizovaná satanistická instituce. Ideologie i dogmatika skupiny je založena LaVeyově knize „Satanická bible“, která byla publikována v roce 1969. Doktríny skupiny však nepovažují Satana za nějakou bytost, ale spíše za zosobnění toho, co odporuje konvenčním dogmatům reprezentovaným tradičními křesťanskými denominacemi. Satanova církev považuje většinu křesťanských příkazů za licoměrná a nerealistická nařízení. Proti nim staví devět satanových příkazů – požitkářství, zákaz abstinence, vitální existenci, neposkvrněnou moudrost, úctu k zásluhám, odplatu, zodpovědnost, chápání lidskosti jako zvířecí přirozenosti (alespoň některých tzv. hříchů) a považování Satana za nejlepšího přítele církve. Předposlední příkázání znamená, že hřích v tradičním pojetí není nic jiného než falešný výklad lidské přirozenosti, který v člověku vzbuzuje pocity viny za něco, co patří k jeho pravé přirozenosti. Satanova církev je typickým příkladem kontrakulturního hnutí, které se ostře staví proti konvenčním pravidlům, tradicím a zvykům a vědomě hlásá jejich opak. Hlavním cílem útoků je především sexuální morálka společnosti. Skupina dává velký důraz na volnou sexuální morálku a sexualitu považuje rovněž za nedílnou součást náboženských rituálů. V posledních letech prošla Satanova církev výraznou demografickou změnou a podle nejnovějších odhadů se k ní na celém světě hlásí něco mezi 2 000 a 5 000 členů.
- 170 Náboženská skupina založená v roce 1936 Dadou Lekhrajem (1876–1969). Dada Lekhraj byl původně bohatý klenotník, který prožil ve stáří několik náboženských vizí, na jejichž základě nabyl dojmu, že je prostředníkem boha Šivy. Brahma Kumaris přisuzuje významnou roli ženám, které považuje za nositelky vlastností, jež podporují duchovní růst. Jde především o trpělivost, toleranci a laskavost. Po Lekhrajově smrti se do čela hnutí postavily dvě ženy – Dadi Prakashmani a Dadi Janki. Učení hnutí Brahma Kumaris je založeno na přesvědčení, podle něhož bude lidstvo jednou žít v perfektní společnosti zbavené nešvarů, jakými jsou drogy, násilí či sex. Lekhraj proto doporučoval nejenom naprostou abstinenci, která se týkala jak alkoholu, tak tabáku a dalších návykových látek, ale také celibát. Členové hnutí jsou vedeni k praktikování radža jógy, které podle Brahma Kumaris vede k nastolování sat jogy – zlatého věku. V současnosti se k hnutí Brahma Kumaris hlásí asi 450 000 členů.

(8) *Rodina Středního Východu* se skládá z náboženských skupin, které mají svůj původ v biblických náboženstvích s výjimkou křesťanství. Z větší části jde o skupiny, které mají svůj původ buď v judaismu (*rastafariáni*¹⁷¹), nebo v islámu (*Subud*¹⁷²). Zvláštní postavení v této rodině má *Bahá'í*, které, ač islámského původu, je považováno za samostatné univerzalistické náboženství.¹⁷³

(9) Poslední rodinu tvoří *nezařazené křesťanské církve*, kam Melton začlenil některé kontroverzní křesťanské skupiny vymezující se vůči křesťanskému mainstreamu, ale zároveň i vůči některým novým křesťanským denominacím. Nejznámějším představitelem této rodiny je *Rodina Lásky (Boží děti)*.

Melton usiloval o vytvoření co možná nejsystematičtější klasifikace náboženských skupin, která sice bude zohledňovat genealogické hledisko, ale vyhne se některým problematickým bodům hledání genealogických vazeb (např. uznávaný předek či jednostranné členění pouze s ohledem na tzv. velké náboženské tradice). I přes to je jeho klasifikace stále příkladem nomoteticky založené klasifikace se všemi problémy, které to

171 Politicko-náboženské hnutí, které vzniklo na Jamaice v 1. polovině 20. století. Myšlenkovým východiskem rastafariánství bylo hnutí Černá moc a myšlenky politických aktivistů jako například Marcuse Moziaha Garveye (1887–1940), který vedl hnutí Zpátky do Afriky. Zaslíbenou zemí hnutí byla Etiopie (v té době jedna z mála samostatných afrických zemí). Korunovace etiopského vládce Haile Selassieho na císaře v roce 1930 se pak stala faktickým počátkem rastafariánství, které Selassieho považovalo za mesiáše, *Krále králů a Pána pánů* (*Zj 19,16*). Za náboženským rozměrem původně politických snah stál jeden z prvních vůdců hnutí Leonard Howell (†1981), který ve vesnici Pinnacle vytvořil komunitu asi 500 příznivců a začal vykládat tzv. černošskou bibli. Howell stojí také za nejznámější rastafariánskou kultovní praktikou, kterou je kouření marihuany (*ganji*). Nábožensky vychází rastafariánství z vlastního výkladu bible, především pak ze spisů velkých starozákonních proroků (Izajáše, Jeremijáše a Ezechiela) a apokalyptické literatury (*Zjevení sv. Jana*). Samotnou bibli interpretují jako záznam historie utlačovaných lidí, kterým bůh sesílá na pomoc svá fyzická vtělení. Těmi byli podle rastafariánů Mojžíš, Eliáš, Ježíš a posledním a konečným je právě etiopský císař Haile Selassie. Svého vrcholu dosáhlo hnutí v padesátých letech 20. století, kdy se spolu s proudem emigrantů rozšířilo do USA a Velké Británie, a pak v sedmdesátých letech, kdy vešlo do širší známosti spolu s popularitou hudebního stylu reggae (*Bob Marley*). Podle odhadů se na celém světě hlásí v současnosti k rastafariánství asi 700 000 lidí.

172 Duchovní hnutí založené v Indonésii v roce 1932 Pakem Subuhem (1901–1987). Název Subud je akronymem pro *Susila, Budhi, Dhama*, což znamená „vnitřní síla“. Hnutí vychází především z islámu, ale i přesto vstřebává mnohé ne-islámské prvky. Základní myšlenkou je koncepce tzv. latihanu – zvláštního druhu duchovního cvičení, jehož autorem byl Subuh. Samotné hnutí nemá žádné oficiální vyznání a Subuh dokonce tvrdil, že nikdy neučil nic nového a zvláštního. Nicméně mezi členy a příznivci hnutí jsou překlady Subuhových přednášek a esejů velmi rozšířené a těší se značné úctě. Základy Subuhova učení je možné shrnout do tzv. teorie „sedmi mocí“. Mezi ně patří materiální síla, vegetativní síla, animální síla, lidská síla, síla úplného člověka, síla slitování a síla nejvyššího Pána. Podle Subuhovy teorie lze pomocí techniky latihan přecházet z jedné úrovně-síly do druhé. V současnosti existuje na světě asi 390 skupin hnutí Subud s 12 000 členy.

173 Vymezení náboženství jako náboženství univerzalistického je značně sporné. Není totiž vždy zřejmé, zda je toto vymezení založeno na deklaraci hnutí samotného nebo zda autor používá jiná hlediska či parametry (např. geografické rozšíření).

s sebou nese. Mnohá hnutí by například bylo možné zařadit do více skupin – ISKCON do Komunitní rodiny stejně jako do Východní rodiny. A naopak. Pro některé náboženské skupiny bylo třeba vytvořit samostatné a poněkud těžko uchopitelné kategorie. Jejich ztělesněním je poslední zmiňovaná rodina nezařazených křesťanských církví.

Další nesrovnalosti jsou v případě výrazně synkretických hnutí, u nichž je velmi těžké, jak bylo již výše ukázáno, určit jednoznačnou genealogickou souvislost, stejně jako hlavní vlivy a inspirace, ze kterých dané hnutí čerpalo.¹⁷⁴ Typické je to zejména v případě hnutí New Age, které Melton řadí střídavě do spiritualistické a psychické rodiny a do rodiny starodávné moudrosti. Právě tento proud tak nejlépe ukazuje možnosti a meze genealogických klasifikací založených na nomotetickém hledisku.

V této souvislosti je velmi zajímavý rozbor typologizace hnutí New Age pomocí genealogicko-historických klasifikací, který podává sociolog a religionista Michael York.¹⁷⁵ Za největší problém při vytváření tohoto typu klasifikací, které označuje jako generické, považuje především jejich původ v kvazihistorických přístupech.¹⁷⁶ Vyznačují se zejména tím, že podávají zmatený obraz o inspiračních zdrojích a původu jednotlivých náboženských hnutí. Jako doklad uvádí nejednoznačný původ a odlišné inspirační zdroje hnutí New Age, které lze se stejným úspěchem zařadit do mnoha různých skupin – mezi hnutí lidských potencií, novopohanská hnutí, spiritualistická hnutí, magická hnutí apod.

Ve spojitosti s hnutím New Age je možné poukázat ještě na jeden problém, se kterým se historicko-genealogické klasifikace v případě nových náboženských hnutí potýkají. Nejsou s to adekvátně zpracovat synkretistická hnutí. Nemohou ani odpovídajícím způsobem reagovat na to, že mnohá hnutí mají i nezvyklou organizační podobu, která se zcela zásadním způsobem podílí na fungování, věrouce a celkovém milieu dané skupiny. Tento typ klasifikací jaksi z definice předpokládá tradiční organizační strukturu, stejně jako tradiční sdílení náboženských představ, symbolů a rituálů. V New Age však nic podobného nenajdeme. New Age je bez jednotné doktríny, bez manifestu, bez posvátných písem, bez centralizované moci. Členství v hnutí New Age nemá charakter exkluzivity, protože typický stoupenec New Age je členem či spíše sympatizantem mnoha různých skupin.¹⁷⁷ Celý proud tak vlastně programově odmítá jakoukoli normativnost, a to jak dogmatickou, tak organizační.¹⁷⁸

174 Při troše nadsázky je možné říci, že takovýto charakter mají všechna nová náboženská hnutí.

175 York, Michael, *The Emerging Network. A Sociology of the New Age and Neo-pagan Movements*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers 1995.

176 *O. cit.*, s. 303.

177 Lužný, Dušan, „Normativita v New Age a neopaganismu“, in: Bělka, Luboš – Kováč, Milan (eds.), *Normativní a žité náboženství*, Brno: Masarykova univerzita – Bratislava: Chronos 1999, s. 142.

178 Nenormativní organizační struktura hnutí New Age bývá někdy označována jako SPIN. Jde o zkratku anglického názvu Segmented Polycentric Integrated Network. Tímto termínem se v sociologii označují skupiny, které mají decentralizovanou, segmentovou a síťovou strukturu. Blíže viz York, M., *The Emerging Network...*, s. 324–327.

Proto je nemožné nalézt přímou a jednoznačnou genealogickou vazbu mezi hnutím New Age a nějakým historickým náboženským proudem či systémem.

Zřejmě neproblematičtější je aplikace historicko-genealogické klasifikace na hnutí, která jsou tak či onak spojována s náboženskými tradicemi pro nás (či ostatní badatele) nejbližšími. Právě v těchto případech dochází nejčastěji k ideologickému zneužití historicko-genealogického přístupu. Není zřejmě náhodou, že mnozí autoři spojení s tzv. antikultovním hnutím¹⁷⁹ pracují s takto ideologicko-apologeticky podbarvenou klasifikací. Jako příklad je možné uvést klasifikaci, kterou vytvořil Prokop Remeš, jeden z hlavních představitelů České společnosti pro studium nových náboženských hnutí a sekt.

Exkurz č. 9: Antikultovní hnutí

Tzv. antikultovní hnutí (*anticult movements*) často vystupují pod hlavičkou „vědeckých“ společností zkoumajících problematiku nových náboženských hnutí. Na rozdíl od neutrálního religionistického výzkumu však tyto společnosti nahlíží na nová náboženská hnutí jako na skupiny, jejichž základním znakem je subverze. Argumenty a postupy, které antikultovní hnutí používá, jsou převážně dvojího charakteru: (1) nábožensko-teologické, které jsou vedeny z pozice převládajícího náboženství a poukazují na zásadní odlišnost věrouky nových náboženských hnutí od „pravého“ křesťanství; (2) sekulárně-racionalistické, které obviňují nová náboženská hnutí z porušování některých principů dominantní společnosti.

Podle Remeše je možné nová náboženská hnutí rozdělit do čtyř základních skupin:

- (1) sekty¹⁸⁰ vycházející z okultismu a magie
- (2) sekty vycházející z náboženství Východu
- (3) sekty vycházející z psychoterapeutických koncepcí
- (4) sekty vycházející z křesťanství

Poslední skupinu člení Remeš dále do tří dalších podskupin:

- (a) sekty, které mají křesťanské pozadí (mormoni, Církev sjednocení)
- (b) sekty, které jsou nekřesťanské, ale biblické (Svědkové Jehovovi)

179 Více viz Lužný, Dušan, „Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“, *Religio* 4/1, 1996, s. 17-36.

180 Remeš se důsledně drží tohoto značně kontroverzního označení.

(c) sekty, které jsou zcela křesťanské (Maranatha, Voda života a další charismatické skupiny).¹⁸¹

Již na první pohled je zřejmé, že uvedená klasifikace má s objektivitou jen málo společného. Spíše než neutrální rozdělení nových náboženských hnutí, má představená klasifikace jednoznačně ukázat heterodoxnost, a tím i nepřijatelnost jednotlivých skupin. Podobně jako v mnoha jiných případech je i zde výběr jednotlivých hledisek a kategorií emocionální, teologicky podbarvený a velmi slabě zdůvodněný. Co autor myslel charakteristikami jako „křesťanské pozadí“ nebo „nekřesťanské, ale biblické“? Podobné charakteristiky se zdají být spíše výrazem ideologizující polemiky. Zároveň jsou také dokladem toho, jaké nebezpečí hrozí v případě neadekvátního přístupu ke studiu náboženství, založeného na představě jednoznačně určitelné podstaty náboženského jevu.

Jiným příkladem problematické aplikace genealogických klasifikací na nová náboženská hnutí je klasifikace, kterou nabídl kulturolog Ladislav Hora. Podle něj lze nová náboženská hnutí rozdělit do osmi základních skupin:

(1) Sekty a náboženské organizace, které se vyčlenily z křesťanského společenství církvi a denominací, aniž by nějak zásadně překročily hranice křesťanského věroučného systému. Sem patří skupiny jako Evangelické společenství modrý kříž, Cesta, Nazaréni.

(2) Náboženské organizace, jimž je přisuzován sektářský charakter a pro které je typické to, že se jejich formace ustanovovala již v 19. století, případně na začátku 20. století. U většiny z nich je patrná křesťanská (nebo biblická) orientace. Do této kategorie patří skupiny jako Svědkové Jehovovi, Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů nebo Svatý Grál.

(3) Hnutí a sekty, které se rovněž odvolávají na biblická východiska a oceňují primární význam Bible, ale přitom zdůrazňují potřebu buď biblické texty nově interpretovat, nebo zásadně doplnit i z mimokřesťanských zdrojů. Do této skupiny je možné zařadit Teosofickou společnost, Antroposofii, Křesťanské společenství nebo křesťanský sbor Voda života.

(4) Sekty s převažujícím chiliastickým zaměřením. Křesťanské principy zde doznaly výrazný posun, případně byly přehlušeny jednostrannými apokalyptickými akcenty. Sem patří Milenaristé, Brahma Kumaris, Kmen Davidův.

(5) Hnutí a sekty, jejichž vznik a vývoj lze klást do poloviny 20. století a jež jsou ovlivněny náboženstvím Dálného a Blízkého východu. Patří sem například Ánanda Marga, Osho, Meher Baba, rastafariáni, Asociace Reiki.

(6) Náboženské a duchovní proudy, které působí buď v křesťanských církvích různých denominací, v mezidenominačním prostoru, nebo se již osamostatnily. Do této skupiny patří letniční hnutí, Armáda spásy nebo hnutí Focolari.

181 Remeš, Prokop, „Nebezpečné virózy...“, s. 15.

(7) Hnutí a sekty, které jsou výrazně zaměřeny na sebezdokonalování, mravní rozvoj osobnosti, úspěšný život a léčitelství. Jejich religiózní báze je různorodá. Sem patří Křesťanská věda, Mravní obnova či Nová myšlenka.

(8) Různorodá sektářská seskupení a sdružení, jejichž učení je směs okultismu, theurgie, spiritismu, lidového čarodějnictví či praktikované magie a šamanství; kultické a léčitelské formy a tzv. přírodní (pohanská) náboženství; modernistická, populární nebo synkretická učení. Do této kategorie je možné zařadit například Umbandu či satanistické skupiny.¹⁸²

Horova typologie není tak výrazně konfesně podbarvená a jednoznačně apologetická jako typologie P. Remeše. I ona je ale velmi nejednoznačná, což je částečně způsobeno nedostatečně zdůvodněnou kombinací synchronního a diachronního přístupu, s nímž jsme se mohli setkat již v Meltonově klasifikaci, a částečně znovu monotetickým esencialismem. Za pozornost rovněž stojí, že jako v případě předchozí Remešovy klasifikace rozlišuje Hora mnohem podrobněji hnutí vycházející z křesťanství. V Remešově případě je důvod zřejmý – hnutí s křesťanským zázemím jsou z konfesního hlediska mnohem nebezpečnější než hnutí ostatní. Proto je třeba jim věnovat větší pozornost a přesněji je odlišit od „pravého“ křesťanství. V Horově případě svoji roli sehrály zejména inspirace jinými zdroji a dále skutečnost, že v českém prostředí má většina nových náboženských hnutí křesťanské kořeny. V neposlední řadě i jistý druh nereflektované kulturní sebestřednosti, díky které máme tendenci rozlišovat věci, které jsou nám blíže, s většími detaily.

Poslední typologii, kterou bychom v souvislosti s genealogicko-historickou klasifikací rádi zmínili, je klasifikace Davida V. Barretta. I tato typologie je příkladem kombinace synchronního a diachronního přístupu, která v současných klasifikacích nových náboženských hnutí převládá. Jejím charakteristickým rysem je to, že u velkých náboženských tradic jsou rozhodující genealogické vazby, kdežto u hnutí majících výrazně synkretistický charakter, případně u hnutí, které se odvolávají na „okrajové“, často esoterické proudy, převládají „fenomenologické“ podobnosti.

D. Barrett rozlišuje pět základních typů nových náboženských hnutí:

- (1) skupiny a hnutí s křesťanským původem
- (2) skupiny a hnutí mající původ v některém z dalších „náboženství knihy“
- (3) východní hnutí působící na Západě
- (4) esoterická a novopohanská hnutí
- (5) hnutí osobního rozvoje¹⁸³

182 Hora, Ladislav, *Problematika tzv. alternativní religiozity a jejího podílu na formování životní orientace mládeže*, Praha: Karolinum 1995, s. 119–122.

183 Barrett, David V., *The New Believers...*, s. 121–146.

Barrett si je vědom, že právě skupiny mající nějakou vazbu na různé křesťanské denominace představují značný problém, a to díky charakteru těch náboženství, která jsou kvůli biblickému typu monoteismu úzce spojena s koncepcí jednoho závazného výkladu, jediné závazné pravdy.¹⁸⁴ Proto této skupině věnuje poměrně obsáhlý metodologický úvod, ve kterém vysvětluje takové problémy, jako je výskyt křesťanských sekt v dějinách, problematika interpretace křesťanského kerygmatu a křesťanské dogmatiky nebo difference v doktrínách nejvýznamnějších křesťanských denominací.¹⁸⁵

Tento historicko-dogmatický úvod je zarážející ne snad svým obsahem či způsobem zpracování, ale výjimečností v kontextu ostatních klasifikačních skupin. U nich žádné takové obsáhlé propedeutické entrée nenajdeme. I zde se proto musíme ptát, zda za velkou pozorností, která byla věnována „skupinám a hnutím s křesťanským původem“, nestojí (byť zřejmě podvědomé) přesvědčení o specifičnosti křesťanství.

Srovnáme-li tři výše uvedené klasifikace navzájem, pak můžeme konstatovat, že i přes zřejmé rozdíly, dané zejména jejich konkrétními intencemi, mají tendenci k esencialistickému zplošťování. Jde o logický důsledek toho, že takto založené klasifikace se omezují na pouhé dvě komparativní kategorie, kterými jsou *identita* a *unikátnost*. Je ovšem třeba si uvědomit, že pomocí klasifikací nesrovnáváme věci, ale vztahy a aspekty. Žádné srovnání ani žádná klasifikace či taxonomie nejsou dány tím, že by se porovnávané skutečnosti od sebe lišily nebo se sobě podobaly ze své „přirozenosti“. Kategorie podobnosti a rozdílnosti jsou jenom výsledky mentálních operací badatele. Z tohoto hlediska jsou všechny komparace ve své podstatě především *analogické*.¹⁸⁶ Jinými slovy řečeno: adekvátní religionistická (nebo spíše jakákoli) klasifikace by neměla být založena na genealogii spojené s představou „podobnosti“ nebo „totožnosti“ podstat dvou jevů, ale spíše na citlivém popisu analogických vazeb. Ten by měl vycházet z „multi-pojmové“ perspektivy, kterou bychom mohli formulovat následovně:

s ohledem na... se *x* podobá *y* více než *z*

nebo

s ohledem na... se *x* podobá *y* více než se *w* podobá *z*

Srovnání by tedy nemělo být chápáno dyadicky, ale vždy alespoň triadicky – vždy by mělo obsahovat hlediska „více než“ a „s ohledem na“.¹⁸⁷ To by však znamenalo nejen opuštění esencialismu, ale také kritické zhodnocení možností monoteticky založených klasifikací a případné zpracování klasifikací beroucích v úvahu více hledisek, tedy klasifikací nikoli monotetických, ale polytetických.

184 O. cit., s. 122.

185 O. cit., s. 122-141.

186 Smith, Jonathan Z., *Drudgery Divine. On the Comparison of Early Christianities and the Religions of Late Antiquity*, Chicago: Chicago University Press 1990, s. 51.

187 O. cit., s. 51.

